

ИМПЛИКАЦИИТЕ ОД ЕВРОПСКАТА ДОЛЖНИЧКА КРИЗА ВРЗ НОМИНАЛНАТА И РЕАЛНАТА КОНВЕРГЕНЦИЈА НА МАКЕДОНИЈА КОН СТАНДАРДИТЕ НА ЕУ

д-р Ѓорѓи Гоцков

д-р Горан Петревски

д-р Владимир Филиповски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Економски факултет - Скопје

ВОВЕД

Процесот на интеграција на Р.Македонија во ЕУ и ЕМУ е долгорочен и придружен со бројни проблеми и предизвици. Проблемите и предизвиците во интегративниот процес формално се поврзани со исполнување на бројни политички, правни и економски критериуми. Исполнувањето на овие критериуми треба да обезбеди задоволителен степен на политичка, правна и економска конвергенција на Р.Македонија кон стандардите на ЕУ. Без ваква конвергенција, интегративниот процес во иднина би се соочил со ризици од појава на асиметрични шокови, кој во отсуство на алтернативни механизми на прилагодување, би продуцирал послаби економски перформанси. Притоа, за да процесот на интеграција биде успешно финализиран и интеграцијата да продуцира повеќе користи од трошоци, потребно е процесот да биде мултилатерален, развоен и фазен.

За разлика од првите два критериуми, економските критериуми се само делумно формализирани и главно се однесуваат на номинални економски варијабли дефинирани и воспоставени во договорот од Мастрихт: ценовна стабилност, одржливост на јавните финансии, стабилност на девизниот курс и изедначеност на долгорочните каматни стапки. Анализата на движењето на овие варијабли вообичаено се користи за оценка на номиналната конвергенција на земјата. Покрај формалните економски критериуми, во литературата се идентификувани и бројни други критериуми со кои се осигурува конвергенцијата на економските структури и кохезијата на земјите членки и земјите кандидати за членки во ЕУ. Анализата на движењето на овие критериуми (реален БДП по глава на жител, трговска интегрираност, хармонизираност на економската структура, достигнувања на пазарот на труд) вообичаено се користи за оценка на реалната конвергенција на земјата.

Конвергенцијата претставува процес кој го опишува напредокот на земјата во елиминирање на диспаритетите во нивоата на аутпут и доход. Во литературата

постојат две основни мерки на процесот на реална конвергенција, познати како β (бета)-конвергенција и σ (сигма)-конвергенција (Barro, 2004). Првиот показател ја покажува тенденцијата на посиромашните земји да се приближат до нивото на развиеност на побогатите земји (вообичаена тенденција е посиромашните земји да растат побрзо од поразвиените земји). Реализацијата на оваа конвергенција зависи од интерните економски политики и други специфични фактори на земјата и во основа покажува колку долго ќе трае процесот на конвергенција. Вториот показател ја покажува тенденцијата на намалување на разликите меѓу нивото на доход по глава на жител меѓу одделни земји во текот на времето (Barro и Sala-i Martin 1990, Barro *et al.* 1991). Van de Coevering (1996) ја дефинира конвергенцијата како дво-димензионален процес: достигнување (catch-up) на нивото на доход и синхронизација на бизнис циклусите.

Трудот го истражува процесот на номинална и реална конвергенција на Р.Македонија кон ЕУ и ЕМУ, посебно фокусирајќи се на импликациите од европската должничка криза врз овој процес. Оценката за соодветноста на динамиката на конвергенција на македонската економија се изведува врз основа на компаративна анализа со достигнувањата на поновите земји членки на ЕУ во процесот на нивна конвергенција кон монетарната интеграција. Ваквата анализа претставува основа за предвидување на проблемите и предизвиците со кои ќе се соочи Р.Македонија во наредниот период и за трасирање на посакуваната патека на брза и квалитетна конвергенција.

РЕАЛНА КОНВЕРГЕНЦИЈА НА МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА И ИМПЛИКАЦИИТЕ ОД КРИЗАТА

Постојат бројни трудови кои ја истражуваат реалната конвергенција на новите земји членки кон поразвиените земји членки на ЕУ. Дел од нив (Halmail and Vászary (2010), Alexe (2012), Sopek (2013), Dubra (2014)) го истражуваат процесот на реална конвергенција во различни временски периоди – пред членството на новите земји, после нивното членство, како и после глобалната економска и финансиска криза. Сите тие во своите истражувања емпириски потврдуваат дека во периодот после членството во ЕУ (2004) новите земји членки реализираат повисоки стапки на β (бета)-конвергенција, како резултат на зголемената домашна побарувачка, особено на приватната потрошувачка и инвестициите. Сепак, во последните неколку години, процесот на конвергенција е забавен, а во некои земји и стопиран, како последица на

глобалната финансиска и економска криза и должничката криза на некои земји членки на ЕУ. Во овој контекст, Halmai и Vásáry (2010), врз основа на нивните долгорочни проекции за економскиот раст, заклучуваат дека процесот на конвергенција веројатно ќе биде запрен до 2030 година, оставајќи најголем број од новите земји членки значително под просечното ниво на БДП по глава на жител во ЕУ.

Реалната конвергенција на македонската економија – состојба, динамика и ефекти од кризата

Имајќи ја предвид мултидимензионалната природа на реалната конвергенција, анализата на процесот на реална конвергенција на Р.Македонија кон ЕУ ја вршиме со помош на следниве показатели: БДП по глава на жител (според стандардот на куповните сили), отвореноста на македонската економија и пазарната интеграција со ЕУ, стапката на невработеност, стапката на сиромаштија, нивото на продуктивност на трудот, нивото на платите и структурата на БДП. Заради утврдување на соодветноста на нивото и динамиката на реална конвергенција на македонската економија, како и на влијанието на кризата, како репер ќе послужат искуствата, остварувањата и импликациите од кризата врз поновите земји членки на ЕУ.

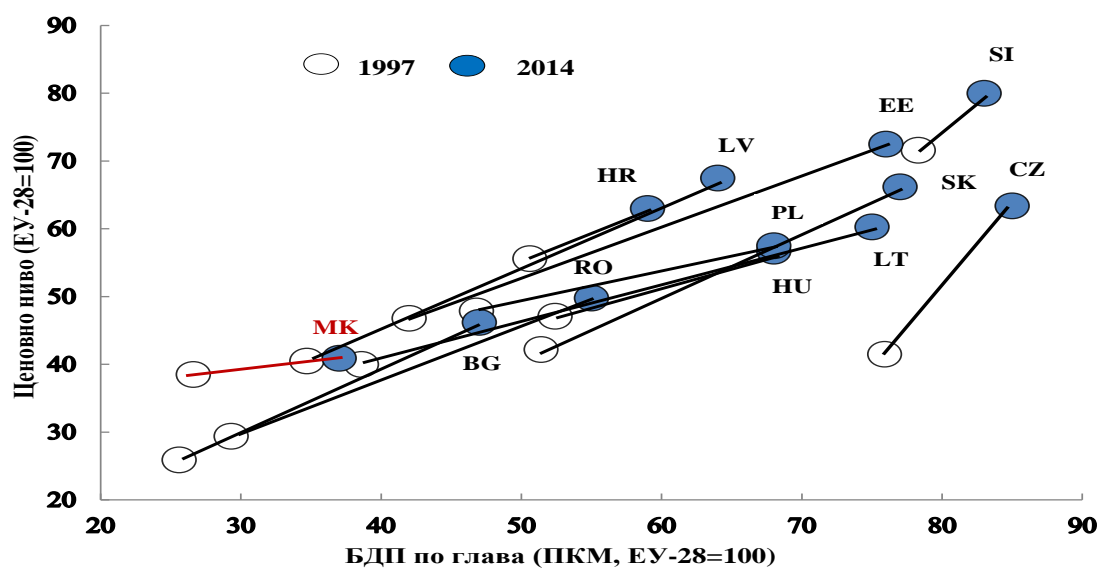
БДП по глава на жител според паритет на куповна моќ

Мерено според најупотребуваниот индикатор за реална конвергенција, БДП по глава на жител пресметан според паритетот на куповна моќ (ПКМ)¹, македонската економија во изминатите 20 година не реализирала позначајна стапка на реална конвергенција (графикон1). Имено, БДП по глава на жител забележал скроман пораст од 27% во 1997 година на 37% во 2014 година од просечниот БДП по глава на жител на 28-те земји членки на ЕУ. Порастот од 10 пп е значително помал во однос на најголемиот број нови земји членки во ЕУ (земјите кои влегоа во ЕУ во 2004 и 2007 година). Притоа, динамиката на реална конвергенција е најголема кај балтичките земји (пораст од 30-36 пп), а значителна динамика забележаа и Романија, Словачка, Бугарија и Полска (пораст од 21-26 пп). Динамиката на реална конвергенција на македонската економија е речиси идентична со онаа на Хрватска и Чешка, а повисока од онаа на Словенија (кумулятивен пораст од само 5 пп). При ваквата споредба треба да се има предвид и почетното

¹БДП по глава на жител пресметан според паритетот на куповна моќ го исклучува влијанието на разликите во ценовното ниво и ја мери количината на стоки и услуги кои се произведени во економијата. Овој индикатор се користи и како мерка за споредба на животниот стандард помеѓу земјите.

ниво/стартната основа на конвергенција на поодделните земји – во 1997 година БДП по глава на жител во Словенија изнесувал 78%, во Чешка 76%, а во Хрватска 51% од просечниот во ЕУ, што е значително повисока стартна основа од Р Македонија (27%). Ова е значајно од причина што согласно неокласичната теорија на растот, економиите со пониско почетно ниво на доход имаат тенденција да растат побрзо во споредба со економиите со повисоко иницијално ниво на доход. Имајќи го предвид ова, најдобро е динамиката на реална конвергенција на Р.Македонија да се спореди со земји кои имаат иницијално слични нивоа на доход (Бугарија и Романија). Ваквата анализа покажува значително заостанување на македонската економија во процесот на реална конвергенција (стапката на реална конвергенција е повеќе од двојно помала). Ваквата бавна динамика на реална конвергенција доведе Р.Македонија тековно да има најниско ниво на животен стандард од сите земји членки во ЕУ (БДП по глава на жител изнесува 37% од просекот на ЕУ).

Графикон 1 Конвергенција на БДП по глава на жител и на ценовното ниво на поновите земји членки и Р Македонија во периодот од 1997 до 2014 година

Извор: ЕУРОСТАТ, сопствени пресметки и прилагодувања

Исто така, од графиконот 1 може да се види дека заостанувањето во реалната конвергенција доведува Р.Македонија да има најниско ценовно ниво во споредба со сите земји членки на ЕУ. Во целиот анализиран период (1997-2014) не е забележано позначајно приближување на ценовното ниво во Р.Македонија кон просечното во ЕУ (мал пораст од 2 пп), со што ценовното ниво е на приближно идентично растојание како и БДП по глава на жител. Графиконот јасно покажува дека процесот на приближување на БДП по глава на жител на одредена земја е секогаш следен со процес

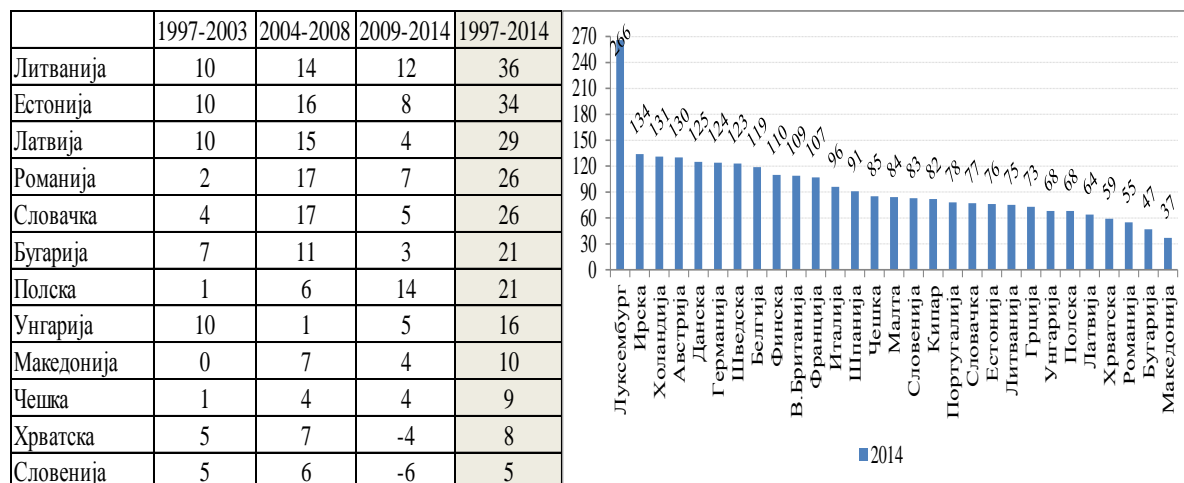
на приближување и на ценовното ниво кон просечното на ЕУ. Во голем број земји, речиси е идентично приближувањето на БДП по глава на жител и на ценовното ниво (линија под агол од 45° на графиконот 1). Според тоа, паралелно со процесот на конвергенција на БДП по глава на жител треба да се очекува и зголемување на ценовното ниво во македонската економија, и тоа со приближно идентично темпо.

Покрај генералниот тренд на реална конвергенција во последните 20 години, интересни се анализите за остварувањата на земјите во пооделни временски периоди (табела1). За таа цел, во анализата се разграничени три потпериоди: 1997-2003 година, како период пред влезот на 10-те земји во ЕУ; 2004-2008 година, како период по влезот на новите земји во ЕУ до избувнувањето на кризата, и 2009-2014 година, како период по избувнувањата на кризата. Со ваквото разграничување се настојува да се опфати динамиката на реална конвергенција на земјите пред влезот во ЕУ, ефектите од влезот на ЕУ и ефектите од кризата врз процесот на реална конвергенција.

Табела 1 БДП по глава на жител (ПКМ) Графикон 2 БДП по глава на жител

(ПКМ)(промени по периоди, ЕУ-28=100, во п.п)

(2014, ЕУ-28=100, во %)

Извор: ЕУРОСТАТ, сопствени пресметки и прилагодувања

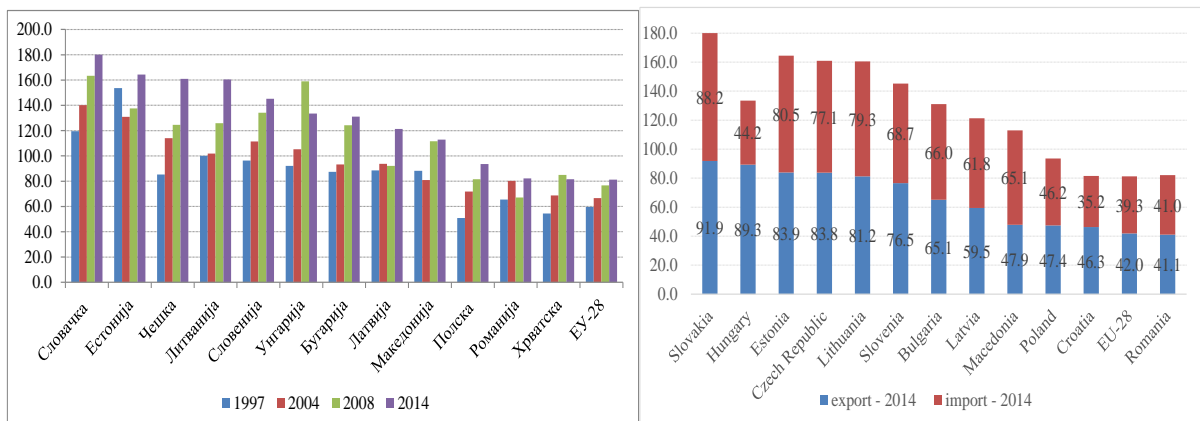
Во најголем број од анализираниите земји најзначајна динамика на реална конвергенција е остварена во периодот 2004-2008 година, што укажува на позитивни ефекти од членството во ЕУ. Како последица од кризата, во периодот по 2008 година регистрирано е извесно забавување на динамиката кај речиси сите земји кои се предмет на анализа (со исклучок на Полска). Во случајот на Р Македонија, забележана е стагнација на реалната конвергенција во периодот 1997-2003 година, што е различно од остварувањата на другите земји. Во периодот 2004-2008 година динамиката на остварената конвергенција на македонската економија заостанува во споредба со другите земји, особено со оние со приближно ниво на животен стандард. Мали

придвижувања се направени во пост-кризниот период, кога динамиката на реална конвергенција на македонската економија беше во линија со просечните остварувања на анализираниите земји (кај Словенија и Хрватска беше регистрирана негативна динамика). Инаку, Р.Македонија во периодот 2009-2015 година оствари просечна стапка на раст на БДП од околу 2%, при што единствено во 2009 и 2012 година беа регистрирани негативни стапки на раст на БДП (од 0,4 и 0,5%).

Отвореност и пазарна интеграција со ЕУ

Отвореноста на економијата и нејзината трговска поврзаност со ЕУ е значаен предуслов за успешно интегрирање на земјата. Не навлегувајќи во детални теоретски расправи поврзани со овој индикатор, кои во голем дел произлегуваат од теоријата за оптимално валутно подрачје, поголемата отвореност и трговска поврзаност во основа водат кон поголема усогласеност на бизнис-циклусите помеѓу земјите. Ова е неопходно со цел минимизирање на ризиците од појава на асиметрични шокови, кои доколку не се амортизираат со функционални алтернативни механизми на прилагодување (флексибилни плати, цени), би резултирале во послаби економски перформанси. Во продолжение ја анализираме отвореноста и пазарната интеграција на македонската економија со онаа на ЕУ и нивното влијание врз усогласеноста на економските циклуси (мерени преку стапките на раст на реалниот БДП).

Графикон 4 Отвореност на новите земји членки на ЕУ и на Р Македонија (извоз и увоз на стоки и услуги како % од БДП)

Извор: ЕУРОСТАТ, Светска банка, ММФ, сопствени пресметки

Од графиконот 4 јасно може да се види дека македонската економија има релативно висок степен на отвореност – поголем од просекот на ЕУ-28, но помал во однос на добар дел од новите земји членки на ЕУ. Исто така, како и најголемиот број на новите земји членки, поинтензивно зголемување на степенот на отвореност на македонската

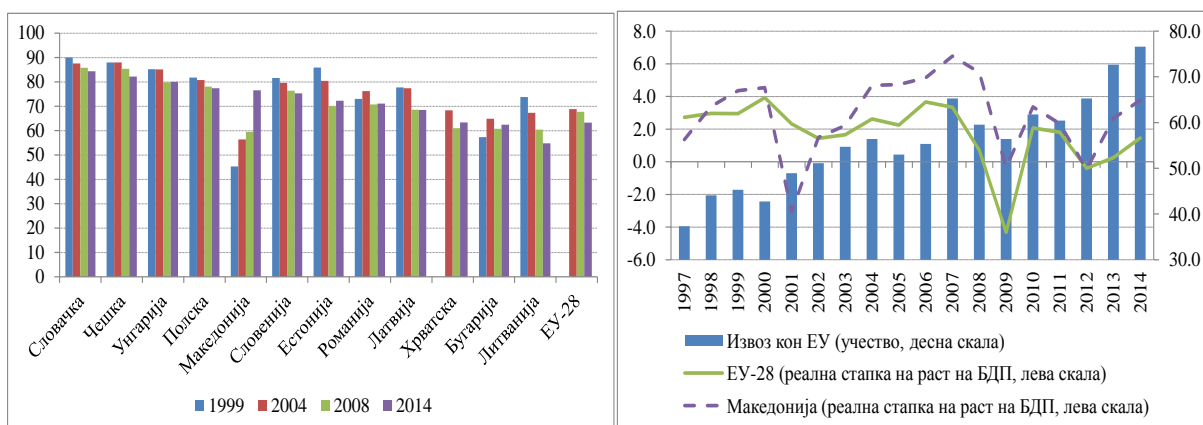
економија е регистриран во периодот 2004-2008 година. Кризата го прекина овој тренд на зголемување, предизвикувајќи првично намалување а подоцна и стагнирање на овој показател. Но она што е загрижувачки тоа е структурата на надворешно-трговската размена, каде единствено во случајот на Р Македонија учеството на увозот на стоки и услуги значително го надминува учеството на извозот на стоки и услуги во БДП во целиот анализиран период. Сепак, треба да се истакне дека во посткризниот период регистрирано е намалување на овој јаз, како резултат на послабата динамика на опоравување на увозот на стоки и услуги.

Анализата на земјите и регионите со кои најмногу трговски соработува Р.Македонија укажува на релативно висок степен на пазарна интеграција со ЕУ. Имено, со учество од 77% на извозот кон ЕУ во вкупниот извоз (2014 година), Р.Македонија се вбројува во групите на земји со позначајно учество на извозот кон ЕУ – повисоко од просекот на ЕУ-28 (графикон 5). Динамички анализирано, процесот на трговска интеграција на македонската економија со ЕУ се одвивал постепено, со позначајно интензивирање во последните 6-7 години - до 2008 година Р.Македонија била најслабо трговски интегрирана со ЕУ во споредба со новите земји членки на ЕУ. Значајно зголемување на извозот на стоки во ЕУ е регистриран во последните неколку години, како резултат на извозот на странските инвеститори во новите технолошки-развојни зони во Р.Македонија. Треба да се истакне дека новите земји членки на ЕУ имале достигнато релативно висок степен на трговска интеграција при своето пристапување во ЕУ.

Графикон 5 Трговска интеграција и усогласеност на бизнис циклуси

(учество на извоз кон ЕУ, по земји)

(извоз кон ЕУ и стапки на реален раст)

Извор: ЕУРОСТАТ, Светска банка, ММФ, сопствени пресметки

Исто така, графиконот 5 јасно ја покажува поврзаноста на трговската интеграција на земјата со усогласеноста на економските циклуси, како неопходен услов за успешно финализирање на процесот на интеграција на македонската економија во ЕУ и ЕМУ.

Забелешка: Учество на невработените лица во вкупната работна сила според ИЛО.

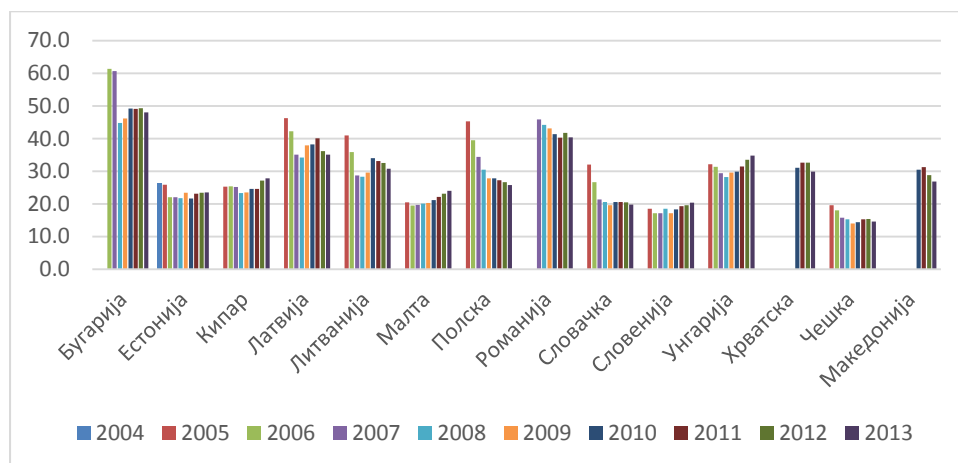
Извор: Еуростат.

Доколку се следи динамиката на невработеноста, може да се забележи дека во поново време се присутни спротивни тенденции: во целиот анализиран период, стапката на невработеност покажува тренд на опаѓање во Македонија (пад за осум процентни поени), додека невработеноста во ЕУ забележала одредено зголемување. Всушност, како што покажува графиконот 6, постои голема разлика во поглед на цикличната динамика на невработеноста. Во периодот на глобалната економска експанзија од 2006 до 2008 година, стапката на невработеност во ЕУ-28 се намалила, достигнувајќи го минимумот од 7% во 2008 година. Меѓутоа, подоцна доаѓа до остар пораст на невработеноста во ЕУ под дејство на рецесијата поврзана со Глобалната финансиска криза и Европската должничка криза. Како последица на тоа, во 2013 година стапката на невработеност го достигнува највисокото ниво од 10,9%. Од друга страна, невработеноста во Македонија воопшто не покажува циклична динамика туку напротив, таа се намалува остро за време на кризниот период. Имајќи предвид дека оваа студија не е посветена на пазарот на труд, нема да навлегуваме во подробна анализа на причините зад овој невообичаен тренд.

Исто така, графиконот 6 дава претстава за нивото и динамиката на невработеноста во Македонија и во одделни земји-членки на ЕУ. Од него повторно се забележуваат големите разлики дискутирани погоре: на пример, во 2006 година стапката на невработеност во Македонија (36,1%) била драстично повисока во споредба со двете земји со највисока невработеност во ЕУ – Полска и Словачка (13,9% и 13,5%, соодветно). Високите разлики (иако во помала мера) остануваат присутни и во 2014 година, кога невработеноста во Македонија била повисока за повеќе од 10 проценти поени во споредба со двете земји со највисока невработеност во ЕУ – Хрватска и Кипар (17,3% и 16,1%, соодветно).

Графиконот 7 дава преглед на стапките на сиромаштија во новите членки на ЕУ и во Македонија. Она што веднаш паѓа в очи е фактот дека меѓу поранешните земји во транзиција не постојат толку големи разлики во однос на сиромаштијата. Имено, во 2013 година, од вкупно 13 анализирани земји, седум имале повисоки стапки на сиромаштија од Македонија. Слично на стапката на невработеност, Македонија претставува исклучок по тоа што во поново време, т.е. во период по Глобалната економска и финансиска криза, таа забележува одредено намалување на стапката на сиромаштија, што воопшто не е случај во другите набљудувани земји.

Графикон 7 Сиромаштијата во ЕУ и во Р.Македонија

Забелешка: Стапка на ризик од сиромаштија пред социјалните трансфери.

Извор: Еуростат.

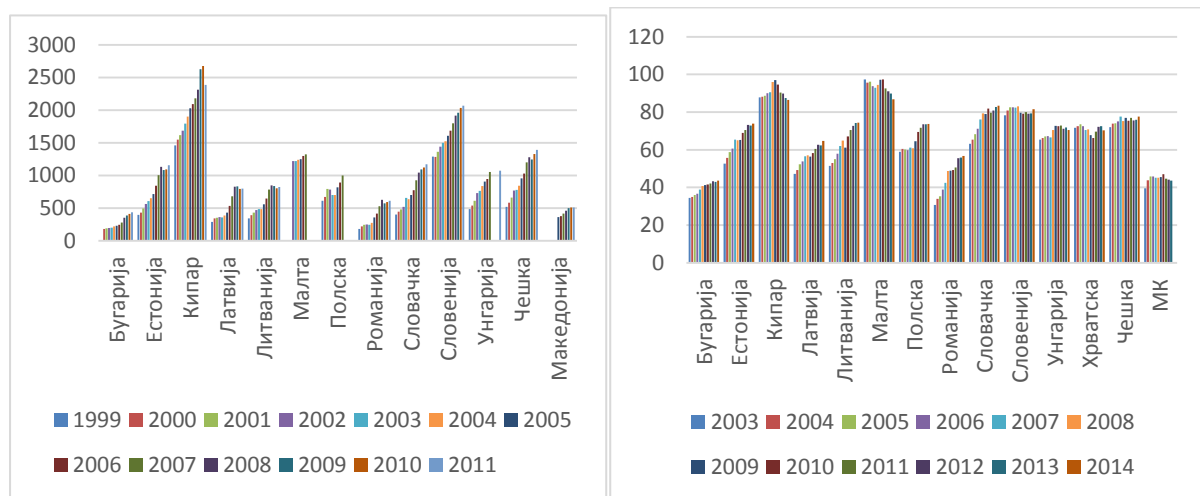
Платите и продуктивноста во ЕУ и во Р. Македонија

Во продолжение анализираме уште еден показател што е поврзан со невработеноста и со сиромаштијата – нивото на платите. Во тој поглед, графиконот 8 овозможува да се изврши споредба меѓу нивото на платите (изразени во евра) во Македонија и во новите членки на ЕУ. Притоа, веднаш се забележува дека во сите анализирани земји постои тренд на зголемување на платите. На пример, во периодот 1999-2011 платите се зголемиле за 60% во Словенија и во Кипар; за повеќе од двојно во Унгарија, Бугарија и Литванија; за речиси трипати во Чешка, Естонија и Латвија; и за речиси 3,5 пати во Романија. Притоа, порастот на платите бил најмал во земјите со иницијално повисоко ниво на платите (Кипар и Словенија), а најголем во земјите со пониско иницијално ниво на платите (Романија). Овој тренд е присутен и во Македонија, каде платите се зголемиле за 40% во периодот 2005-2011. Сепак, динамиката на платите во Македонија е побавна во споредба со земјите од ЕУ: во периодот 2005-2011, само Унгарија, Словенија и Кипар забележале понизок раст на платите од Македонија. Оттука, може да се заклучи дека процесот на конвергенција на платите во Македонија се одвива прилично бавно, особено имајќи го предвид ниското почетно ниво на платите.

Се разбира, динамиката на платите може да се поврзе со растот на продуктивноста на трудот. Графиконот 8 (десно) дава приказ на продуктивноста на трудот во Македонија и во новите членки на ЕУ во периодот 2003-2014. Притоа, веднаш може да се забележи дека речиси сите земји се прилично далеку од просечната продуктивност во ЕУ-28:

продуктивноста во Кипар и во Малта изнесува 87% од европскиот просек, потоа следуваат Словенија и Словачка, чија продуктивност изнесува 83% и 81,5%, соодветно; додека сите други земји се наоѓаат под нивото од 80%. Всушност, земјите со највисока продуктивност не оствариле никаков напредок во однос на нивото на продуктивноста во 2003 година (со исклучок на Словачка), туку напротив, во Кипар и во Малта дури се забележува и намалување на релативната продуктивност. Сето тоа посочува дека процесот на конвергенција на продуктивноста во овие земји задржал, иако во овој момент не е јасно дали станува збор за привремен или траен прекин.

Графикон 8 Трошоци на труд (лево) и продуктивност (десно) во ЕУ и во Р.Македонија

Забелешка: Номинална продуктивноста на трудот по вработено лице (ESA2010), ЕУ-28 = 100.

Извор: Еуростат.

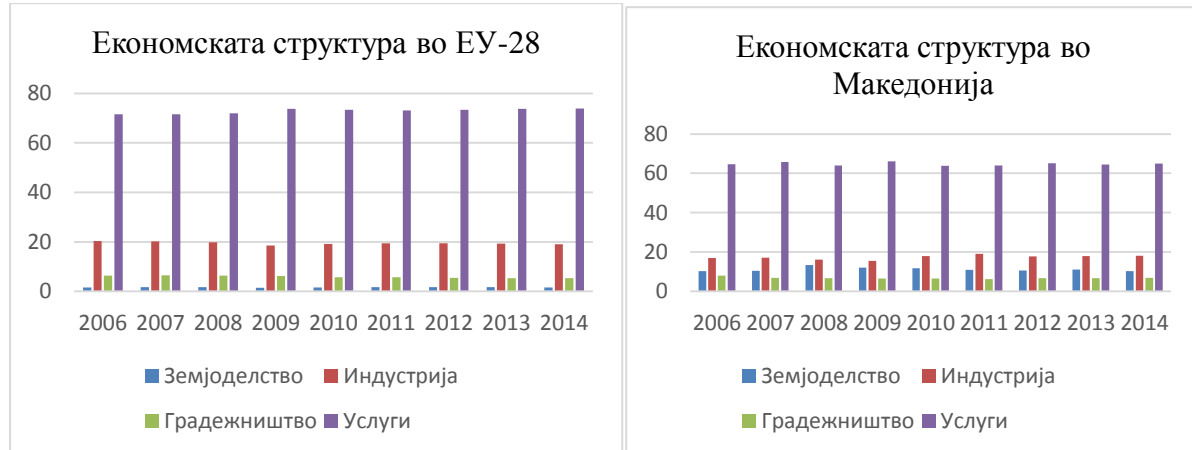
Инаку, споредбата на продуктивноста на трудот меѓу Македонија и новите членки на ЕУ овозможува да се извлечат следниве основни заклучоци: иницијалната продуктивност на трудот во Македонија е многу ниска, т.е. во 2003 година само Бугарија и Романија имале пониско ниво на продуктивност; порастот на релативната продуктивност во периодот 2003-2014 е многу скромна, т.е. вкупната конвергенција кон европскиот просек изнесува само четири процентни поени. Ако ја исклучиме Малта, само Кипар, Хрватска и Словенија забележале помал напредок во анализираниот период. Од друга страна, некои земји (Романија, Словачка, Естонија и Литванија) го зголемиле релативното ниво на продуктивност за повеќе од 20 процентни поени во периодот 2003-2014. Како последица на тоа, во 2014 година, само Бугарија има толку ниско ниво на продуктивност како Македонија, додека сите други земји покажуваат далеку подобри перформанси. Тоа зборува дека процесот на конвергенција на продуктивноста во Македонија е многу бавен, што, веројатно, се

должи на доминацијата на традиционалните производни сектори со изразена трудоинтензивност (текстилна и чевларска индустрија) и со ниско ниво на додадена вредност (металургија).

Економската структура во ЕУ и во Р Македонија

Најпосле, процесот на конвергенција на Македонија може да се набљудува и преку економската структура, претставена преку учеството на одделните сектори во создавањето на додадената вредност. Во тој поглед, врз основа на графиконот 9, може да се заклучи дека економската структура на Македонија значително се разликува од онаа во ЕУ. Така, во набљудуваниот период (2005-2014), Македонија се одликува со многу повисоко учество на земјоделството во додадената вредност, коешто се движи од 10,2% до 13,3%, додека во ЕУ придонесот на земјоделството изнесува само 1,5%-1,7%. Наспроти тоа, во Македонија е пониско учеството на услужниот сектор во создавањето на додадената вредност (64%-65% наспроти 72%-74%). Оттука, може да се очекува дека процесот на конвергенција во иднина ќе се одвива преку намалување на значењето на земјоделството во вкупната економска активност.

Графикон 9 Економска структура во ЕУ-28 (лево) и во Р Македонија (десно)

Забелешка: Процентуално учество на секторите во бруто додадената вредност.

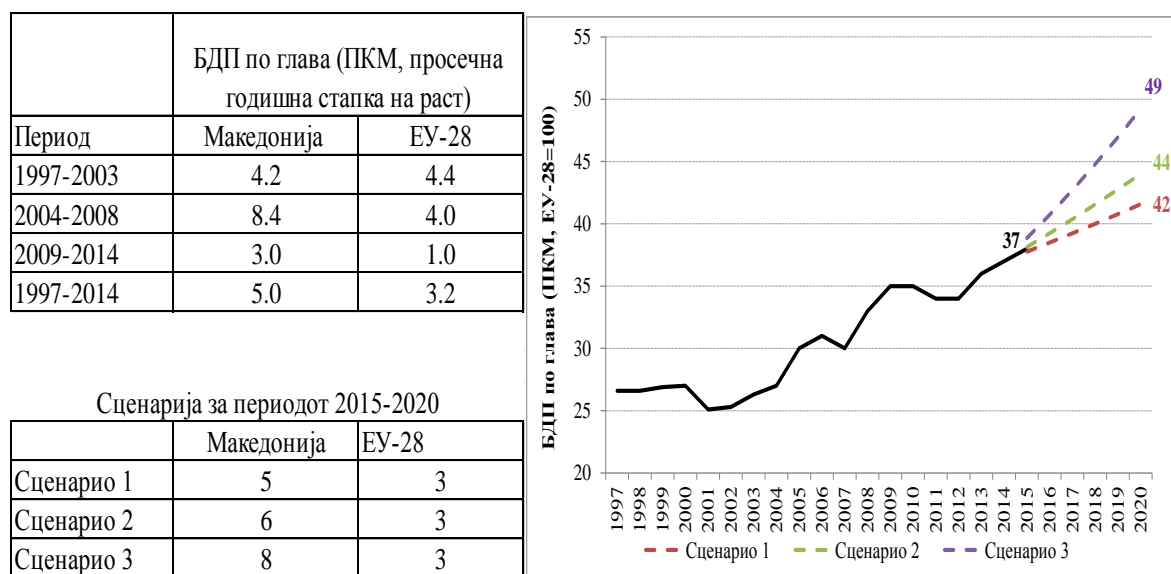
Извор: Еуростат.

Сценарија и перспективи за реална конвергенција на македонската економија во наредниот период

Имајќи го предвид досегашното темпо на реална конвергенција на македонската економија, доколку македонската и европската економија продолжат во наредниот период да се развиваат со просечните економски перформанси од изминатите 20

години, во тој случај на Р Македонија ќе ѝ бидат потребни 50 години за да го достигне нивото на животен стандард присутен во ЕУ-28 (сценарио 1). Ова несомнено е многу долг временски период и затоа се јавува потреба за интензивирање на економскиот раст на македонската економија во наредниот период. Во наредната табела и графикон се презентирани остварувањата на македонската економија во процесот на реалната конвергенција кон ЕУ во одделни периоди и дадени се проекции со три различни сценарија за динамиката на овој процес во наредниот период.

Графикон 10 Реална конвергенција на Македонија 2015-2020 – сценарија

Извор: ЕУРОСТАТ и сопствени пресметки

Анализите на различни сценарија покажуваат дека раст на БДП по глава на жител просечно годишно од 6% ќе доведе македонската економија да го достигне нивото на ЕУ-28 за 35 години (сценарио 2), а при раст од 8% за 20 години (сценарио 3). Реализацијата на второто и на третото сценарио бара македонската економија во наредниот период да расте со просечна одржлива стапка на реалниот БДП од 4-6% на годишно ниво. Анализите покажуваат дека процесот на реална конвергенција ќе се одвива постепено и, согласно поодделните сценарија, македонската економија во 2020 година ќе достигне 42-49% од просечниот БДП по глава на ЕУ-28. Главна претпоставка за реализација на пооптимистички сценарија е остварување на подинамичен одржлив економски раст на македонската економија во релативно подолг временски период.

НОМИНАЛНА КОНВЕРГЕНЦИЈА

Краток осврт на Мастриските критериуми за конвергенција

Членството во Европската економска монетарна унија (ЕМУ) е условено со исполнување на одредени економски критериуми, кои формално се воспоставени со договорот од Мастрихт. Исполнувањето на овие критериуми во основа значат номинална конвергенција на земјата и нејзина подготвеност за прифаќање на еврото и влез во еврозоната. Тие Мастришки економски критериуми за конвергенција се следните: (1) критериум за ценовна стабилност, согласно кој една година пред членството земјата треба да има стапка на инфлација (мерена според индексот на потрошувачки цени) која не надминува повеќе од 1,5 пп од просечната стапка на инфлација на трите земји од ЕУ кои имаат најниска стапка на инфлација; (2) критериум за здрави и одржливи финансии (фискални критериуми), кој содржи два поткритериуми – дефицитот на општата државна власт (мерен според ESA методологија, на пресметковна основа), не треба да надминува 3% од БДП, и бруто долгот на општата државна власт да не надминува 60% од БДП (или да се приближува задоволително кон оваа вредност); (3) критериум за стабилност на девизниот курс, согласно кој најмалку две години пред прифаќањето на еврото земјата треба да членува во механизмот на девизен курс (ERMII) – дозволено флукутирање на курсот на националната валута во однос на еврото од $\pm 15\%$; и (4) критериум за конвергенција на каматните стапки, согласно кој најмалку една година пред членството земјата треба да има просечна номинална долгорочна каматна стапка (на државни обврзници или други споредливи хартии од вредност) која не надминува повеќе од 2 пп од просечната каматна стапка на трите земји од ЕУ кои имаат најниска стапка на инфлација.

И покрај тоа што овие Мастришки критериуми се засновани (иако делумно) на теоријата за оптимално валутно подрачје, истите се често предмет на критика од голем број економисти (de Grauwe 1996, Buiters and Grafe 2002, Jonas 2006). Клучните аргументи на оваа критика најчесто се однесуваат на критериумот за инфлација, кој се смета за премногу рестриктивен бидејќи земјите во процесот на економска конвергенција се соочуваат со силен Баласа-Семјулсон (Balassa-Samuelson) ефект (поради разлики во растот на продуктивноста). Исто така, самиот процес на конвергенција е следен со големи капитални текови, што го прави тешко одржувањето на стабилен девизен курс и ниска инфлација истовремено. Понатаму, фискалните лимити делуваат ограничувачки на економскиот раст за земји кои имаат ниски јавни долгови, поголеми потенцијали за раст и ниски каматни стапки, што е случај со добар

дел од земјите аспиранти за влез во ЕУ и ЕМУ. Ова од причина што овие земји можат да остваруваат „одржливи“ буџетски дефицити и над 3% од БДП.

Оценка на номиналната конвергенција на македонската економија -анализа на индикатори

Оценката на номиналната конвергенција на македонската економија кон ЕУ ја вршиме со помош на анализа на исполнувањето на Мастришките економски критериуми. За таа цел се анализираат стапката на инфлација, буџетското салдо, јавниот долг, движењето на девизниот курс и долгорочните каматни стапки. Притоа, анализата се прави од аспект на отстапувањето на овие номинални варијабли во однос на соодветните референтни вредности пресметани согласно Мастришкиот договор. Заради утврдување на соодветноста на нивото и динамиката на номинална конвергенција на македонската економија, како репер ќе послужат искуствата и остварувањата на некои од поновите земји членки на ЕУ.

Ценовна стабилност

Во однос на ценовната стабилност како елемент на процесот на номинална конвергенција, Македонија успева да обезбеди релативно ниска и генерално стабилна стапка на инфлација. Во периодот април 2011 – април 2014, стапките на инфлација во Р Македонија биле незначително повисоки од референтните стапки на инфлација кои се употребуваат за оценка на конвергенцијата на земјите-членки на ЕУ кои аспирираат кон Еврозоната (во потпериодот мај 2013 – април 2014, македонската стапка е идентична со референтната). Притоа, треба да се има предвид дека инфлацијата во Р Македонија се мери според индексот на трошоци за живот, а во ЕУ според индексот на потрошувачки цени, што може да имплицира на одредени проблеми во споредбата.

Табела 3 Мастришкиот критериум за инфлација и Р Македонија

	Референтна стапка на инфлација за процесот на конвергенција (%)	Стапка на инфлација на Р Македонија (%)
Април 2011 – Март 2012	3,1	3,5
Мај 2012 – Април 2013	2,7	3,6
Мај 2013 – Април 2014	1,7	1,7

Извор: ECB Convergence Reports, сопствени пресметки врз база на податоци од НБРМ.

Инаку, во последните две години 2014 - 2015, во Македонија е регистрирана дефлација, слично како и кај земјите-членки на ЕУ од регионот (Бугарија, Словенија, Хрватска), а слично и на ниво на ЕУ 28, каде стапката на инфлација паѓа на 0% во 2015. Интересно е што дефлацијата во Р Македонија е проследена со стапки на раст на БДП, кои се речиси двојно повисоки од ЕУ28 и се некаде на нивото на македонскиот потенцијален БДП.

Во однос на волатилноста на стапката на инфлација, може да се каже дека инфлацијата во Р Македонија покажува нешто повисок степен на осцилаторност во однос на ЕУ: во периодот 2011-2015, апсолутниот распон во кој се движат *годишните* стапки на инфлација во Р Македонија е 5 пп, додека во ЕУ28 истиот распон е 3,1 пп (според податоците од НБРМ).

Здрави и одржливи јавни финансии

Од аспект на референтната вредност за буџетскиот дефицит во однос на БДП, во случајот на Р Македонија последната декада може да се подели на два потпериода: 2006 – 2011 и 2012 – 2015. Во потпериодот 2006 - 2011 буџетскиот дефицит е под референтната вредност од 3% од БДП, додека во потпериодот 2012 – 2015² буџетскиот дефицит е над референтната вредност, при што *вишокот дефицит* се движи во распонот 0,5 – 1,2 пп. Интересно е да се забележи дека во двете преткризни години Р Македонија имаше во просек речиси избалансиран буџет: -0,5% (2006) и +0,6 (2007). Антикризната фискалната експанзија во првите пост-кризни години 2009-2011 беше во рамките на референтните 3%, за од 2012 да се забрза и достигне вредност над 3% во сите четири години. При ваквата анализа треба да се има предвид дека буџетската сметка во Р Македонија се изготвува на готовинска (а не на пресметковна) основа.

Јавниот долг како процент од БДП во Р Македонија во последната декада 2006-2015 покажува две општи карактеристики: прво, цело време стапката на јавниот долг е под референтната стапка од 60%; второ, за период од 7 години стапката на јавен долг се дуплира: од 23,0% (2007) до 46,0% (2014), т.е. стапката се зголеми за 23 пп. Значи, иако нивото на долгот е во рамките на референтното, динамиката на раст на задолженоста на државата е особено изразена. Ако растот на јавност долг се стави во релација со растот на БДП, може да се забележи следново: за период од осум години, 2008-2015,

²За 2015, стапката на буџетски дефицит е онаа која е планирана во самиот Буџет за 2015, а не онаа која е одредена според Завршната сметка на буџетот.

реалниот БДП на Р Македонија пораснал за околу 22%, додека јавниот долг пораснал за 170%.

Табела 4 Буџетско салдо на Р Македонија и споредливи земји-членки на ЕУ (%БДП)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Македонија	-2,6	-2,4	-2,5	-3,8	-3,9	-4,2	-3,5
Бугарија	-4,1	-3,2	-2,0	-0,6	-0,8	-5,8	-
Хрватска	-5,8	-5,9	-7,8	-5,3	-5,4	-5,6	-
Словенија	-5,9	-5,6	-6,6	-4,1	-15,0	-5,0	-
Естонија	-2,2	0,2	1,2	-0,3	-0,1	0,7	-

Извор: НБРМ, Еуростат.

Табела 5 Јавен долг на Р Македонија и споредливи земји-членки на ЕУ (%БДП)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Македонија	26,2	27,2	32,0	38,3	40,3	46,0	46,5
Бугарија	13,7	15,5	15,3	17,6	18,0	27,0	-
Хрватска	48,0	57,0	63,7	69,2	80,8	85,1	-
Словенија	34,5	38,2	46,4	53,7	70,8	80,8	-
Естонија	7,0	6,6	5,9	9,5	9,9	10,4	-

Извор: Министерство за финансии на РМ, Еуростат.

Споредбената анализа (табела 4 и 5) покажува дека Р Македонија има повисоки буџетски дефицити и јавен долг од Бугарија и особено од Естонија, а пониски од Хрватска и Словенија. Бугарија, правејќи обид за фискална консолидација во пост-кризниот период, во 2012 и 2013 остварува многу ниски буџетски дефицити, но веќе во 2014 дефицитот е над референтната стапка од 3%, веројатно поврзано и со проблемите во банкарскиот сектор. Естонија перманентно е земја со солидна фискална позиција, што укажува на брзо приспособување и на реалниот и на банкарскиот сектор во пост-кризниот период. Во Словенија, големите фискални дефицити во последните години се поврзани со санацијата на банкарскиот сектор, додека во Хрватска влошените перформанси во јавните финансии се рефлексија и на слабите перформанси на реалниот сектор, т.е. незадоволитениот економски раст.

Стабилност на девизниот курс

Критериумите за конвергенција во врска со движењето на девизниот курс на националната валута се однесуваат на обезбедување стабилност на девизниот курс, т.е. минимизирање на волатилноста на номиналниот, но и на реалниот ефективен девизен курс, проследено со намалување и на распонот помеѓу домашните краткорочни

каматни стапки и референтната каматна стапка на европскиот пазар на пари, ЕУРИБОР.

Во согласност со режимот на де факто фиксен девизен курс на македонскиот денар, кој во РМ се спроведува речиси две децении, флукуациите на официјалниот билатерален девизен курс на денарот во однос на еврото во изминатиот период се минимални, т.е. занемарливи. На пример, ако се земе предвид номиналниот девизен курс денар/евро на последниот ден од месецот и се формира серија за периодот декември 2010 – декември 2015, просечното отстапување (во која било насока) од просекот изнесува 0,07%, а максималните отстапувања се во распонот од -0,35% до +0,28%, што ефективно значи сосема стабилен номинален девизен курс.

Во однос на номиналниот ефективен курс на македонскиот денар, истиот покажува извесна волатилност, што е сосема очекувано, со оглед дека е тоа курс во однос на повеќе валути на нашите главни надворешно-трговски партнери. Доколку се пресмета флукуирањето на номиналниот ефективен девизен курс (НЕДК) на начин како во *Извештајот за конвергенцијата 2014* подготвен од ЕЦБ, тогаш произлегува дека просечното отстапување на НЕДК во април 2014 во однос на просекот за десетгодишниот период мај 2004 – мај 2014 изнесува околу 7,4%. Сепак, доколку се земе предвид движењето на стапката на инфлација, реалниот ефективен девизен курс (РЕДК), пресметан за истиот период и на истиот начин, покажува просечно отстапување од околу 1,7%, што укажува на мала апрецијација на денарот во тој конкретен временски период. Доколку направиме споредба со девизните курсеви на бугарскиот лев, може да се забележи дека кај левот отстапувањето на НЕДК е помало (0,9%), но отстапувањето кај РЕДК е поголемо (4,0%) во споредба со македонскиот денар.

Табела 6 Каматни диференцијали на пазарите на пари во Р Македонија и Бугарија

Месец и година	ЕУРИБОР	Краткорочни каматни стапки во Македонија	Краткорочни каматни стапки во Бугарија	Каматен диференцијал Македонија	Каматен диференцијал Бугарија
6.2012	0,66	2,18	1,9	1,5	1,2
9.2012	0,25	2,11	1,5	1,9	1,3
12.2012	0,19	2,04	1,3	1,8	1,1
3.2013	0,21	1,77	1,0	1,6	0,8
6.2013	0,21	1,82	1,0	1,6	0,8
9.2013	0,22	1,80	0,9	1,6	0,7
12.2013	0,27	1,86	0,7	1,6	0,4
3.2014	0,30	1,82	0,6	1,5	0,3

Извор: НБРМ, Народна банка на Бугарија

Диференцијалот помеѓу каматните стапки на домашниот пазар на пари и референтните стапки ЕУРИБОР можат да бидат индикатор за премијата за девизен ризик за

домашната валута. Колку е домашната валута постабилна и колку е таа стабилност поодржлива на подолг рок толку и каматните диференцијали на пазарот на пари треба да се намалуваат. Во периодот опфатен во Извештајот за конвергенцијата 2014 на ЕЦБ, 6.2012 – 3.2014 се забележува дека Македонија има каматен диференцијал во однос на ЕУРИБОР, кој е блиску до 2 пп во целиот период, што е релативно високо ниво, посебно доколку се спореди и со Бугарија, каде во истиот период има драстично намалување на каматниот диференцијал од 1,2 пп на само 0,3 пп (табела 6).

Долгорочни каматни стапки.

Стапките на принос, т.е. каматните стапки на долгорочните државни хартии од вредност можат да се сфатат како индикатори за долгорочните очекувања за движењето на инфлацијата и како индикатор за проценките за ризичноста на државните ХВ, а оттука и за пазарната перцепција за ризичноста на државните ХВ.

Во однос на македонските долгорочни каматни стапки, постојат неколку фактори кои ја отежнуваат нивната директна споредливост со референтните вредности за ЕУ. Прво, до 2014 година во Р Македонија се издаваат државни ХВ со рок на достасување максимум до 5 години, додека референтните вредности се однесуваат на 10-годишни обврзници. Ова би значело дека македонските каматни стапки се потценети бидејќи се однесуваат за двојно пократки рокови. Второ, во случајот на РМ се работи за купонски каматни стапки, а не за вистински пазарни стапки на принос. Трето, во РМ се издаваат државни ХВ во денари, но во две форми: со и без девизна клаузула. За потребите на компарирање би се земале ХВ со девизна клаузула, што значи дека во нивната каматна стапка не е вклучена премија за девизен ризик. Но, тоа би значело дека сегментот на пазарот на ХВ со девизна клаузула има редуцирана ликвидност, со оглед на тоа дека нему му „конкурира“ сегментот на ХВ без девизна клаузула.

Табела 7 Долгорочните каматни стапки во Р Македонија, Бугарија и референтните стапки за ЕУ

	Долгорочни каматни стапки во Македонија	Референтна каматна стапка	Долгорочна каматна стапка во Бугарија
април 2011 – март 2012	5,50% ¹⁾	5,8%	5,3%
мај 2012 – април 2013	5,50% (6.2012 – 12.2012) ²⁾ 5,40% - 5,15% (1.2013-4.2013) ³⁾	5,5%	3,5%
мај 2013 – април 2014	4,90%-4,60% (5.2013-12.2013) ⁴⁾ 4,60%-5,00% (1.2014-4.2014) ⁵⁾	6,2%	3,5%

^{1),2),3),4)} Петгодишни државни обврзници со девизна клаузула.

⁵⁾ Десетгодишни државни обврзници со девизна клаузула.

Извори: Министерство за финансии на РМ, ЕСВ, *Convergence Reports*.

Во табела 7 се дадени споредбени податоци за долгорочните каматни стапки на Македонија, Бугарија и референтните вредности. Во периодот април 2011- април 2013, македонските каматни стапки се многу блиски до референтните вредности, а во периодот мај 2013– април 2014 се повеќе од 1 пп пониски од референтните. Споредбата со Бугарија покажува дека македонските каматни стапки се повисоки од бугарските, и тоа во првиот период 4.2011 – 3.2012 за само 0,2 пп, додека во вториот период 5.2012 – 4.2013 за 1,45 – 2 пп, за во третиот разликата да се намали на околу 1 – 1,5 пп.

ЗАКЛУЧОК

Конвергенција на македонската економија кон стандардите на ЕУ е незадоволителна, а самиот процес придружен со бројни проблеми и предизвици. Најголем дел од тие проблеми се со интерен карактер и се однесуваат на неуспехот на носителите на политики во Р.Македонија да продуцираат динамични долгорочно одржливи стапки на економски раст. Екстерното окружувања, кое за мали и отворени економии како македонската има многу големо значење, исто така, неповолно влијаеше врз динамиката и темпото на конвергенција во одредени временски периоди. Ваквите фактори допринесоа македонската економија во изминатите 20 година да забележи мало и незадоволително придвижување кон економските стандарди и достигнувања на ЕУ. Притоа, за разлика од голем број на земји, ефектите од глобалната економска и финансиска криза и европската должничка криза не беа многу големи, при што кај одредени економски индикатори Р.Македонија оствари изненадувачки поволни движења.

Анализата на поделните видови на конвергенции (номинална и реална) на македонската економија кон економијата на ЕУ јасно покажува дека Р.Македонија стои релативно добро во исполнувањето на критериумите за номинална конвергенција, што не е случај со добар дел од критериумите за реална конвергенција. Така, од варијаблите за реална конвергенција Р.Македонија тековно има најниско ниво на животен стандард (БДП по глава на жител) во однос на сите земји членки на ЕУ. Ова се должи на слабата динамика на реална конвергенција во последните 20 година, која е значително пониска во однос на земјите со исто ниво на доход. Единствено мали придвижувања се направени во пост-кризниот период, кога динамиката на реална

конвергенција на македонската економија беше во линија со просечните остварувања на новите земји членки на ЕУ (кај некои од земјите беше регистрирана и реална дивергенција). Незадоволителниот животен стандард имплицира на потреба од интензивирање на стапките на економскиот раст и остварување на подинамичен инклузивен економски раст во подолг временски период. Паралелно со процесот на конвергенција на БДП по глава на жител треба да се очекува и зголемување на ценовното ниво во македонската економија, и тоа со приближно идентично темпо (какво што е искуството на останатите земји во нивниот процес на конвергенција).

Кај отвореноста на економијата и трговската интеграција може да се заклучи дека во случајот на Р.Македонија тие во голема мера се задоволителни и поволно влијаат врз интегративниот процес. Одреден проблем претставува неусогласеноста на економската структура на македонската економија со економијата на ЕУ, поради значително повисоко учество на земјоделството за сметка на услугите. Истовремено, остварувањата на пазарот на труд укажуваат на негова многу бавна конвергенција и сè уште значително заостанување, манифестирана преку значително повисока стапка на невработеност и сиромаштија, придружена со ниско ниво на плати и продуктивност (поради што отсуствува и Баласа-Семјулсон ефектот врз инфлацијата). Сепак треба да се истакне дека во поново време доаѓа до значително стеснување на јазот меѓу Македонија и ЕУ како последица на дивергентните трендови на пазарот на трудот присутни во ЕУ и во Македонија.

Од варијаблите за номинална конвергенција, Р.Македонија веќе подолг временски период остварува ниска стапка на инфлација (што е основна цел на НБРМ), одржува стабилен девизен курс (монетарната стратегија се заснова на стабилност на курсот), релативно ниски буџетски дефицити и јавен долг (нешто повисоки во годините на кризата) и каматни стапки кои во континуитет се повисоки од оние на поразвиените членки на ЕУ. Треба да се истакне дека каматните стапки во Р.Македонија во последните години се во рамките на Мاستришкиот критериум што се должи на зголемените каматни стапки кај дел од земјите членки на ЕУ кои се соочуваат со должничка криза.

Како главен предизвик на македонската економија на нејзиниот пат кон ЕУ и ЕМУ останува потребата од интензивирање на процесот на конвергенција (особено на реалната), со истовремено преземање на мерки во насока на зголемување на флексибилноста на пазарите.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Alexe, Ileana (2012). "How Does Economic Crisis Change the Landscape of Real Convergence for Central and Eastern Europe?", *Romanian Journal of Fiscal Policy*.

Barro, Robert J. and Xavier Sala-i-Martin (1990). "Economic growth and convergence across the United States". National Bureau of Economic Research No. 3419.

Barro, Robert J., Xavier Sala-i-Martin, Olivier Jean Blanchard, and Robert E. Hall (1991). "Convergence across states and regions", *Brookings papers on economic activity*, 107-182.

De Grauwe, Paul and Gunther Schnabl (2004). "Nominal versus Real Convergence with Respect to EMU Accession - EMU Entry Scenarios for the New Member States" (Mimeo).

Dubra, Elena (2014). "European convergence and its impact on the social strategy of Latvia", *European Integration Studies*, 8, 56-65.

ECB(2014). "Convergence Report", June 2014.

Égert, Balázs (2007). "Real convergence, price level convergence and inflation differentials in Europe", CESifo working paper, No. 2127.

Halmai¹, Péter and Viktória Vásáry (2010), "Real convergence in the new Member States of the European Union (Shorter and longer term prospects)", *The European Journal of Comparative Economics*, 7(1), 229-253.

Lavrac, Vladimir and Tina Zumer (2003). "Accession of CEE countries to EMU: Nominal convergence, real convergence and optimum currency area criteria", *Bank of Valletta Review*, 27, 13-34.

Roubini, Nouriel; Elisa Parisi-Capone, and Christian Menegatti (2007). "Growth Differentials in the EMU: Facts and Considerations", RGE Monitor, Roubini Global Economics.

Sopek, Petar (2013). "Real Convergence of EU-27 and Croatia in the Period 1995-2017", 19th Dubrovnik Economic Conference, Dubrovnik, June 12, 2013.